

איך עושים 'את הישר ואת הטוב'?

Category: דברים, ואתחנן

חכמים פעלו ברגישות בשורה של תחומים להקל על הציבור, כדי לעודד חזרה בתשובה. הדבר נכון גם ביחס שנעניק ליהודים הרחוקים לעת עתה מהמסורת. עלינו לעשות כל מאמץ כדי להקל עליהם את ההתקרבות ליהדות.

הגנב שהתחרט

בקיץ של שנת 2014 במהלך מבצע "צוק איתן", זוג הורים שכולים שאיבדו את בנם באחד האסונות בצבא, לא הצליחו לעמוד בלחץ של המלחמה, ההרוגים וההלוויות. כל המראות הללו הציפו אותם בזיכרונות קשים ומרים, ולכן הם החליטו לצאת לחוץ לארץ כדי להתרענן מעט.

כאשר הם חזרו לביתם בישראל, הם גילו לחרדתם שאדם זר ביקר בביתם כשהם היו בחו"ל. הם גילו את חדר השינה הפוך וכל המגירות פתוחות. אבל כשהם נכנסו לחדר של בנם שנפל בצבא, אותו חדר שמעוטר כולו בתמונותיו של הבן ובמרכזו ניצב הרובה שלו עם הקדשה מרגשת ☹️ בחדר הזה הכול עמד על מקומו. ואז הם גילו פתק קצר שהסביר את הכול. וכך כתב הגנב על הפתק: "לא התכוונתי! באמת שלא התכוונתי! ☹️".

אותו בחור יהודי שנכנס לגנוב וגילה לפתע שמדובר בבית של הורים שכולים, התעוררה בו הנקודה היהודית. והנקודה הזאת לא אפשרה לו להמשיך לגנוב. הוא שינה את התוכניות שלו וויתר על הכול ועוד טרח להתנצל. זה גנב עם נשמה ☹️ ההורים הצהירו שהם מרגישים שהבן שלהם שומר עליהם מלמעלה.

ההורים מצידם הודיעו לשוטרים שהם אינם מעוניינים להגיש תלונה נגד הגנב. האב אמר: "הגנב עשה איתי חסד ואין לי ענין לרדוף אותו".

תקנת השבים

ההתנהגות של ההורים בעצם מעוגנת בהלכה. בהלכות גזילה ואבידה אומר הרמב"ם שכל "הגוזל את חבירו אפילו שוה פרוטה חייב להחזיר". וגם מגוי אסור לגזול. וגזלן שרוצה לעשות תשובה ☹️ חייב להשיב את הגזילה.

אבל מה הדין אם הוא גנב קורה והשתמש בה לבניית הבית שלו? לפי דין תורה מוטל עליו "שיהרוס את הבנין ויחזיר את הקורה לבעליה, אבל תקנו חכמים מפני תקנת השבים שיהיה נותן את דמיה ולא יפסיד הבנין" (פ"א, הלכה ה).

אותו גנב שמעוניין לעשות תשובה על מעשהו, אם נאמר לו שהוא מחויב להחזיר את הקורה ולפיכך עליו להרוס את ביתו § יש סיכוי גדול שהוא יימנע מלעשות תשובה בכלל. לפיכך חכמים הקלו עליו וקבעו שהוא יכול להחזיר את השווי של הקורה ואינו מחויב להרוס את ביתו.

בסוף אותו פרק אומר הרמב"ם אף יתרה מזו, שכל זה מדובר כאשר החפץ שהוא גנב קיים והגנב משתמש בו. אבל "אם לא היתה הגזלה קיימת ורצה הגזלן לעשות תשובה ובא מאליו והחזיר דמי הגזילה § תקנת חכמים היא שאין מקבלין ממנו, אלא עוזבין אותו ומוחלין לו כדי לקרב הדרך הישרה על השבים, וכל המקבל ממנו דמי הגזלה אין רוח חכמים נוחה ממנו" (פ"א, הלכה יג).

נניח שמישהו גנב טבעת יהלום. כל עוד היא נמצאת ברשותו § הרי שהוא חייב כמובן להחזירה, לא ייתכן שהוא יחזור בתשובה כשהוא במקביל ממשיך להשתמש בטבעת, "שמכיון שיראה את הגזילה ברשותו בכל עת § יש חשש שיתרגל שגזילה אינה דבר מופרד" (משיחת ש"פ בראשית, 'התוועדויות' תשמ"ח ח"א עמ' 355 ואילך).

אבל במידה שהטבעת נאבדה או נשרפה, והגנב נתקף בהרהורי תשובה בערב יום הכיפורים והוא מוציא מכיסו 5,000 דולר (בלי שאשתו תדע §) והוא בא להחזיר את הגזילה, אומרים לנו חכמים שאין לקחת ממנו את הכסף, והכל כדי לסייע לו לחזור בתשובה.

וכל כך למה?

מסופר בגמרא: "מעשה באדם אחד שבקש לעשות תשובה, אמרה לו אשתו: ריקה, אם אתה עושה תשובה אפילו אבנט אינו שלך, ונמנע ולא עשה תשובה, באותה שעה אמרו הגזלנין § שהחזירו אין מקבלין מהם והמקבל מהם אין רוח חכמים נוחה הימנו" (ב"ק צד, ב). לפיכך, כדי לעזור לאותם יהודים שמעוניינים לחזור בתשובה, אומרים חכמים לנגזל שמוטב שיפסיד הרבה כסף ולא יגרום לכך שיהודי יימנע מלחזור בתשובה על מעשיו.

ויש לומר, שהמקור להנהגה הזאת אנו מוצאים בפרשת השבוע, ואתחנן, שבה מופיע ציווי קצת לא רגיל: "ועשית הישר והטוב בעיני ה'" (דברים ו, יח). נשאלת השאלה, מה הפירוש לעשות את הישר והטוב? הרי התורה נותנת לנו 613 מצוות ואומרת לנו במפורט מה אנו אמורים לעשות, ואם-כן מה הפירוש של הציווי "ועשית הישר והטוב"? זה כמו שאבא אומר לבנו "תתנהג כמו 'מענטש!'" מה המשמעות של המילים הללו?

מסביר רש"י: "לפנים משורת הדין". על פי הלכה אתה רשאי וזכאי לקחת את הכסף שפלוגי גנב ממך, אבל התורה מצווה עליך "ועשית הישר והטוב" § תנהג לפנים משורת הדין ואל תיקח את הכסף.

גישה מקלה ומקרבת

הנושא הזה של "תקנת השבים", דהיינו, להקל על יהודים לעשות תשובה, זה לא רק בעניינים של בין אדם לחברו, אלא יתרה מזו בעניינים של בין אדם למקום. רבינו גרשום מאור הגולה היה המנהיג של יהדות אשכנז לפני כאלף שנים. הוא התפרסם בעיקר בזכות שתי תקנות שהוא תיקן עבור עם ישראל (ראה שיחת י"ב תמוז תשכ"ז, 'שיחות קודש' ח"ב עמ' 291).

על פי דין תורה אדם יכול להתחתן עם יותר מאשה אחת, כמו שמצינו שיעקב אבינו היה נשוי לארבע נשים, וכך גם אברהם אבינו ועוד אישים. בא רבינו גרשום ותיקן שאדם לא יכול לשאת יותר מאשה אחת.

תקנה מפורסמת נוספת שלו לטובת הנשים: ע"פ הלכה אם אדם רוצה להתגרש ואשתו לא מעוניינת בכך § זכותו לגרש אותה בעל כורחה. זהו החוק כאן בארה"ב וכמו שרואים כאן מעשים בכל יום. בא רבינו גרשום ותיקן חוק § הגון יותר מהחוק האזרחי המקובל בימינו § שאסור לאדם לגרש את אשתו בעל כורחה. אם האישה לא מעוניינת לקבל את הגט, הבעל לא יכול לגרשה נגד רצונה. זו תקנה שמגינה על ציבור הנשים יותר מכל החוקים המודרניים בני ימינו.

בזמנו של רבינו גרשום, צעירים רבים התנצרו. יהודי לא היה יכול להתקבל לאוניברסיטה או לקבל כל משרה רשמית. אם אדם רצה להצליח בחיים, הוא חש שהדרך היחידה שנותרת לו היא להתנצר רח"ל.

גם בארה"ב, בשנות העשרים והשלושים, אנשים שינו את שם המשפחה שלהם כדי שזה לא יצלצל כשם יהודי מידי וכך הם קיוו להתקבל לאוניברסיטה ולעבודה, זו הייתה מגיפה של ממש.

בספריו של רבינו גרשום מופיע דיון על כהן שהתנצר ולאחר מכן חזר בתשובה. הלה חזר להתפלל בבית הכנסת וכשהוא הביע את רצונו לעלות לדוכן יחד עם אחיו הכהנים, הקהל הרים קול צעקה כיצד ייתכן שאדם שהלך לכנסיה במשך תקופה ארוכה יעמוד אצלנו על הבמה ויברך ברכת כהנים. בסופו של דבר, רבינו גרשום התערב בנושא וכתב כך: בשום מקום בהלכה לא מצאנו שהעבר של הכהן פוסל אותו מלעלות אל הדוכן. מאידך, ישנן הלכות בתורה שמהן ניתן להוכיח שהוא כן יכול לברך את ישראל.

ישנה הלכה שאומרת שאסור להזכיר לבעל תשובה את עברו, ובלשון הרמב"ם: "חטא גמור הוא לומר לבעל תשובה זכור מעשיך הראשונים או להזכירם לפניו" (הל' תשובה פרק ז' בסופו). ואם-כן, אומר רבינו גרשום, בכל פעם שאחיו הכהנים יעלו לדוכן והוא לא יעלה עמהם § הרי מביישים אותו בכך ומזכירים לו את מעשיו הראשונים.

בנוסף לכך, מסופר על מנשה מלך יהודה, בנו של חזקיהו, שהוא היה זה שהכניס את העבודה-זרה של הבעל לתוך עם ישראל והציב פסל אשרה בתוך בית המקדש ועסק בשפיכות דמים 'וכו'. מסופר בתנ"ך שמנשה הוגלה לאשור ושם הוא נשא תפילה לה' והתוודה על חטאיו וה' החזיר

אותו בחזרה לירושלים ולכיסא מלכותו.

הגמרא במסכת סנהדרין (קג, א) דנה האם למנשה יש חלק לעולם הבא או לא. יש חכמים שטוענים שאין לו חלק לעולם הבא, ואילו רבי יוחנן אומר "כל האומר מנשה אין לו חלק לעולם הבא מרפה ידיהן של בעלי תשובה". אם אומרים שלמנשה אין חלק לעולם הבא ² הרי שאנשים יתייאשו מלעשות תשובה, כי בין כך וכך הם לא יקבלו חלק לעולם הבא.

אומר רבינו גרשום שאם לא ניתן לכהן שחזר בתשובה את האפשרות לעלות לדוכן ולברך את ישראל, הרי שכהנים אחרים באותו מצב יתייאשו מלעשות תשובה, מאחר שהם יודעים שבכל מקרה לא יקבלו אותם בחזרה (תשובות רגמ"ה סימן ד).

הרבי לימד אותנו שכאשר מדובר בלהושיט עזרה וסיוע ליהודי ולהחזיר אותו למסורת ² יש להקל עליו עד כמה שאפשר. אם יהודי מגיע לבית הכנסת, יש לקרב אותו ולהקל עליו בכל צורה אפשרית. וכך נהג גם הרבי בעצמו, שכן הרבי ראה בכל יהודי יהלום של ממש והוא ייקר כל יהודי. הוא מעולם לא שאל: היכן היית קודם לכן ולאן אתה הולך אחר כך. כל זמן שיהודי נמצא בחברתך יש לעזור לו להתקרב אל הקב"ה.